

Balogh Judit

Bugát Pál orvosi szavai II.¹

A Természettudományi szóhalmaz

BEVEZETÉS Bugát Pál elévülhetetlen érdemeket szerzett az orvosi nyelv megújításában. A Magyar Orvosi Nyelv korábbi számában azokat a nevéhez köthető szavakat, kifejezéseket gyűjtöttem össze *A magyar nyelvújítás szótárából*, amelyek a mai nyelvben is élnek, és megmaradtak a nyelvhasználatban. Bugátnak azonban a korábban megjelentek mellett még számos más kezdeményezése, próbálkozása is volt, hiszen ahogy korábban már volt szó róla, orvostudományi munkásságának kezdetén nagyrészt latin és német nyelven folyt az oktatás, nem is volt magyar nyelvű tananyag, szakkönyv, és így magyar orvosi szaknyelv sem. Ezért fordított le magyarra német nyelvű tankönyveket, emiatt írt magyar orvosi könyveket, ehhez azonban magyar orvosi kifejezéseket is „ki kellett találnia”, vagyis a magyar orvosi szaknyelvet is meg kellett újítania.

A szaknyelv megújítása azonban nemcsak az orvostudományt, hanem a természettudományokat is érintette, hiszen az orvostani ismeretek a természettudományok körébe illeszkednek, továbbá a természettudományi ismeretek is csak magyar nyelven voltak terjeszthetők a magyar nyelven beszélők körében.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZÓHALMAZ 1843-ban Bugát megjelentette *Természettudományi szóhalmaz* című művét. Az ebben a szótárban szereplő mintegy 40 000 kifejezés között is szép számmal találhatók orvosi szavak. Vannak köztük olyanok, amelyek a nyelvújítási szótárban ugyan nem szerepelnek, de máig élnek a nyelvünkben. Emellett pedig találhatók olyan szavak is, amelyek nem állták ki az idő próbáját, nem maradtak fenn a nyelvhasználatban. Mégis hasznos ezeket számba venni, hiszen nagyon szemléletesek, szinte láttatják, amit megnevezni akarnak, és így bepillantást engednek abba a bonyolult gondolkodási folyamatba, amikor nevének próbáljuk nevezni azt, aminek korábban nem volt magyar elnevezése. (A könyvben Bugát minden saját maga által alkotott szó, kifejezés mellett *b.* betűvel jelöli a saját szerzőségét.)

Bugát Pál a Természettudományi szóhalmaz előszavában többek között a következőket írja:

„Nyelvünk egy oldalról grammaticalis szabatosságra, más oldalról pedig, belső életéhez hű, életműségi törvények szerint tisztaságra és gazdagságra törekszik, s ebben azon arányban halad, mellyben a tudományok műveltetnek rajta” (Előszó VI).

„...a tudományok honi nyelvünkön nem igen műveltettek, csak úgy szólván a sors vak játéka volt, hogy a sebési tudományok magyar nyelven tanítatnának: azért az ezeket tanítók a lerakott szókinszre nem ügyelvén, a mult század végén, és a jelen elején az alkalmasak helyett mindenféle esetlen szavakat felkapván, orvosi nyelvünköt nem hogy szépítették, vagy gazdagították volna, hanem inkább elundokították, s ezen idő szüleményi voltak p. o. inashús, vagy szalashús izom helyett, érzőin ideg helyett, ikráshus mirigy helyett (kiemelés tőlem) stb. stb. – Csak az újabb idők fáradozmainak, nevezetesen Diószegi és Fazekas, úgy Földi merészebb újításainak, nem különben az idő közben jobban kifürkészett és följegyzett táj- és elavult szavak összeírói egyesített küzdelmeinek díszlett a mármár rosz utba indult természettudományi szógépnek jobb irányt adni, s ezen irányu uton hatalmas lépésekkel előhaladni” (Előszó VI).

Bugát itt, az előszóban arra is magyarázatot ad, miért éppen szóhalmaznak nevezte el a gyűjteményt:

„A jelen munkát csak barátaim hasznára házi használatul kézirat helyett kívántam kiadni, miért is sokféle tökéletlenség nyomait viseli, és épen ez okból nevezém szóhalmaznak, mert nem más mint az abc-rendet kivéve minden rend nélkül rakásra hányt halmaz! [Kiemelés tőlem.] A hibák azonban hasonló munkákból mind addig nem is maradandnak ki, míg csak a természeti tudományok minden egyes ágaiban

1. Az első rész a Magyar Orvosi Nyelv előző (2014/1) számában jelent meg.

magyar nyelven irt tökéletes munkákkal nem birandunk; s e részről tekintvén a dolgot a szótár és egyes munkák együve véve valóságos circulus vitiosus, vagy inkább virtuosus-t tesznek; t. i. a jelen szótár tán némelly kézi s tankönyvek kidolgozását honi nyelvünkön elősegíteni ugyan, de egykoron ennek tán második kiadata, avagy más kiadandó természettudományi szókönyv ezen művekből javuland és bővülend. A jelen munkában 20 évi fáradozásaim gyümölcsét teszem le, és mutatom be a tisztelt közönségnek...” (Előszó VII–VIII).

A könyvben található orvosi kifejezéseket ábécérendben közlöm. A könyv minden oldalán két hasáb és két oldalszám található. Az oldalszámot csak az első szónál tüntetem fel, minden alábbi kifejezés az újabb lapszámig a megjelölt helyen található. A magyar szó után a szótárban szereplő latin kifejezés eredeti, a szótárban lévő formában (hol teljes szóalakban, hol rövidítve; helyenként eltérően a ma használatos alaktól) olvasható.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZÓHALMAZBAN TALÁLHATÓ, B. BETŰVEL JELZETT, DE A SZILY-FÉLE NYELVÚJÍTÁSI SZÓTÁRBAN NEM SZEREPLŐ, MÁIG ÉLŐ SZAVAK

Ágyéktályog, *fn.* abscessus lumbalis (3–4).
Ágyékszába, *fn.* lumbago.
Alapcsont, *fn.* os basilare (7–8).
Alhas, *fn.* hypogastrium.
Álizület, *fn.* pseudarthrosis.
Alkarpólya, *fn.* fascia autibrachii (9–10).
Állcsúcs, *fn.* mentum.
Bélfodor, *fn.* mesenterium (31–32).
Bélfodormirigyek, *fn.* glandulae mesentericae.
Besorulás, *fn.* incarceratio (35–36).
Bonczeszűz, *fn.* instrumentum anatomicum (41–42).
Bonczkés, *fn.* culter anatomicus.
Bőnye, *fn.* aponeurosis (47–48).
Csiklólob, *fn.* inflammatio clitoridis (61–62).
Csonk, *fn.* truncus (67–68).
Dülmirigygyulladás, *fn.* inflammatio prostatae (91–92).
Dülmirigykeményedés, *fn.* induratio prostatae.
Éhbél, *fn.* intestinum jejunum (99–100).
Éjjellátás, *fn.* nyctalopia.
Érömleny, *fn.* extravasatum (113–114).
Gát, *fn.* perinaeum (...) (153–154).
Gyógyszerész, *fn.* pharmacopaeus (169–170).
Hasonszenv, *fn.* homoeopathia (vox composita e radicibus vocom hasonlő et szenvedni) (179–180), *hasonszenvi gyógymód szerkezetben szerepel az Új orvosi szótárban* (Brencsán 1983: 204).
Hüvelysérv, *fn.* hernia vaginalis, colpocele (201–202).
Inysipoly, *fn.* fistula gingivalis (209–210).
Ívjáratok, *fn.* canales semicirculares (211–212), *ívjárat alakban szerepel az orvosi szótárban* (Brencsán 1983: 250).
Lábtő, *fn.* tarsus (269–270).
Lágyék, *fn.* ingven.

Lágyékárok, *fn.* fossa ingvinalis.
Lágyéksatorna, *fn.* canalis ingvinalis.
Lágyéki, *mn.* ingvinalis.
Lágyékmirigy, *fn.* glandula ingvinalis.
Lágyéksérv, *fn.* hernia ingvinalis.
Lágyéksipoly, *fn.* fistula ingvinalis.
Lágyéktályog, *fn.* abscessus ingvinalis.
Légcsőmetszés, *fn.* bronchotomia (275–276).
Légcsőmirigyek, *fn.* glandulae bronchiales.
Légcsővérzés, *fn.* tracheorrhagia.
Meder, *fn.* alveus, alveolus (279–280).
Mellékhere, *fn.* epididymis (283–284).
Mellékherelob, *fn.* epididymitis.
Mellékvesék, *fn.* renes succenturiati.
Nyelvgaratideg, *fn.* nervus glossopharyngeus (309–310).
Nyombél, *fn.* intestinum duodenum (311–312).
Paizsporcz, *fn.* cartilago thyreoidea (333–334).
Porczhártya, *fn.* perichondrium (349–350).
Porczkorong, *fn.* discus cartilaginosus.
Porczlemez, *fn.* lamina cartilaginea.
Sebész, *fn.* chirurgus (...) (375–376).
Sejt, *fn.* cellula (antea *czélla* vocabatur).
Sejtszövet, *fn.* textus cellulosus.
Sodorizom, *fn.* musculus trochlearis (379–380).
Sugárkoszorú, *fn.* corona ciliaris (383–384).
Sugártest, *fn.* corpus ciliare.
Szegycsont, *fn.* os pectoris; ~ bőnyéje: aponeurosis ossis sterni (397–398).
Talpív, *fn.* arcus plantaris (421–422).
Talpipom, *fn.* musculus plantaris.
Talppólya, *fn.* fascia plantaris.
Tenyérpólya, *fn.* fascia palmaris (429–430).
Térime, *fn.* volumen (431–432). (A karima mintájára, tér + ima/ime.)
Tobozmirigy, *fn.* glandula pinealis (435–436).

BUGÁT MÁRA MÁR FELEDÉSBE MERÜLT KIFEJEZÉSEI, A SZÓTÁRBAN SZEREPLŐ LATIN MAGYARÁZATOKKAL

Aggsorv, *fn.* tabes senum, marasmus senilis (3–4).
Agyaccsátor, *fn.* (Agyacs satora.) tentorium cerebelli.
Agybélcsék, *fn.* intestinula cerebri.
Agybérczek, *fn.* jugacerebralia.
Ágyéklágyékidég, *fn.* nervus lumbo-ingvinalis.
Ágyékütér, *fn.* arteria lumbalis.
Ágyékvérér, *fn.* vena lumbalis.
Agygyurma, *fn.* materia, massa cerebri (5–6).
Agykarély, *fn.* lobus cerebri.
Agykérlob, *fn.* inflammatio meningum, meningitis.
Ajkcserapedzés, *fn.* fissura labiorum, rhagades.
Ajkkék, *fn.* frenulum labii.
Ajkizzag, *fn.* eczema labii.
Ajkmirigyek, *fn.* glandulae labiales.
Ajksennyeteg, *fn.* psoriasis labialis.
Ajksömör, *fn.* herpes labialis.
Ajsza, *fn.* distoma; májbéli ~: distoma hepaticum.

- Akasz**, *fn.* tenaculum.
- Alajkaltó**, *fn.* depressor labii inferioris (7–8).
- Alapdudorodás**, *fn.* protuberantia basilaris.
- Alapnyelvizom**, *fn.* musculus basioglossus.
- Alapütér**, *fn.* arteria basilaris.
- Áléletműzet**, *fn.* pseudorganisatum.
- Alfelhasadék**, *fn.* rima ani.
- Alfelpöfeteg**, *fn.* polypus ani.
- Alfelsipoly**, *fn.* fistula ani.
- Álfoglalvány**, *fn.* pseudarthrosis.
- Algeny**, *fn.* hypopium.
- Álhallás**, *fn.* pseudocoia.
- Állcsucslik**, *fn.* foramen mentale (9–10).
- Állcsúcsnyelvizom**, *fn.* musculus genioglossus.
- Állcsúcszuzmó**, *fn.* mentagra.
- Állcsukulás**, **Állcsukódás**, *fn.* trismus maxillae inferioris.
- Állgaratizom**, *fn.* musculus mylopharyngeus.
- Állgumó**, *fn.* tuberositas maxillaris.
- Állkapocsszakizom**, *fn.* musculus mylohyoideus.
- Állszakizom**, *fn.* musculus mylohyoideus.
- Álltan**, *fn.* statica.
- Álltér**, *fn.* arteria maxillaris.
- Álpöfeteg**, *fn.* pseudopolypus (11–12).
- Befor**, *fn.* entropium (29–30).
- Beforcspesz**, *fn.* volsella pro operatione entropii (entropium pincette).
- Beforfogó**, *fn.* forceps pro operatione entropii.
- Begyerékenység**, *fn.* erectilitas.
- Beirat**, *fn.* inscriptio; inas ~: inscription tendinea.
- Bélboréksér**, *fn.* enteroscheocele.
- Bélcsap**, *fn.* suppositorium.
- Bélcseplezsér**, *fn.* enteroepiplocele.
- Bélcsorva**, *fn.* saburra intestinalis.
- Bélcsőre**, *fn.* clysmo viscerale.
- Beléndel**, *fn.* hyoscyamina (31–32).
- Bélgecs**, *fn.* beozar, lapis bezoar.
- Bélgyomorsér**, *fn.* enterogastrocele.
- Bélhólyagboréksér**, *fn.* enterocystoischiocele.
- Bélhússér**, *fn.* enterosarcocele.
- Bélhuzam**, *fn.* tractus intestinalis (dicitur etiam bélcső, v. bélcsatorna).
- Béliszam**, *fn.* prolapsus intestini.
- Béllob**, *fn.* enteritis; fekélyes ~: dothinteritis.
- Bélmetesz**, **(bélkés)**, *fn.* enterotomus.
- Béltoldalékütér**, *fn.* arteria appendicularis.
- Béltürem**, *fn.* intussusceptio.
- Bélvizsér**, *fn.* enterhydrocele.
- Berész**, *fn.* ingrediens (33–34).
- Beszegély**, *fn.* entropium (35–36).
- Beszegélycsipesz**, *fn.* Entropium – pincette.
- Beszegélyfogó**, *fn.* forceps pro operatione entropii.
- Beszegélyműtétel**, *fn.* operatio entropii.
- Bibor**, *fn.* byssus, purpura; *mn.* purpureus (...).
- Biborga**, *fn.* color purpureus (...) (37–38).
- Bódal**, *fn.* narcotina (39–40).
- Bódár**, *mn.* narcoticus.
- Bonczemelő**, *fn.* vectis anatomicus, elevatorium anatomicum; (...) (41–42).
- Borék**, *fn.* scrotum (közéletben tökzacskó; borék illedelme-sebb) (43–44).
- Borékizzag**, *fn.* eczema scroti.
- Boréklob**, *fn.* oschitis, inflammatio scroti.
- Borékrák**, *fn.* cancer scroti.
- Boréksér**, *fn.* hernia scrotalis, oscheocele; fenés ~: hernia scrotalis sphacelosa; lázas ~: hernia scroti febrilis.
- Boréksövény**, *fn.* septum scroti.
- Borékvarrány**, *fn.* raphe.
- Boréksér**, *fn.* haematocele.
- Borékviszketeg**, *fn.* pruritus scroti, prurigo scroti.
- Borékvizeny**, *fn.* hydrops scroti.
- Boszorkánylátmány**, *fn.* phantasmagoria.
- Bőnyefejtyű**, *fn.* galea aponeurotica (47–48).
- Bőnyesisak**, *fn.* galea aponeurotica.
- Bőrhántó**, *fn.* exutorium.
- Bőrhártya**, *fn.* corium.
- Buborag**, *fn.* pemphigus, pompholyx.
- Buborék**, *fn.* ampulla, bulla, pemphigus.
- Bujasenyv**, *fn.* syphilis (49–50).
- Búkór**, *fn.* melancholia.
- Bura**, *fn.* recipiens.
- Csavar**, *fn.* cochlea (55–56).
- Csecsbevágány**, *fn.* incisura mastoidea.
- Cseplezbélboréksér**, *fn.* epiplenteroscheocele (57–58).
- Cseplezcse**, *fn.* omentum.
- Cseplezczombsér**, *fn.* epiplomerocele.
- Cseplezhólyagboréksér**, *fn.* epiplocystooscheocele.
- Cseplezlob**, *fn.* inflammatio omenti, omentitis, epiploutis.
- Csepleztoldalék**, *fn.* appendix epiploica.
- Cseplezütér**, *fn.* arteria epiploica.
- Cseplezvizsér**, *fn.* hydrepiplocele.
- Csigacsin**, *fn.* polyspaston (e vocibus *Csiga* et *Csin*, quod artificiosi aliquid significat compositum est ergo cochlea artificiosa) (61–62).
- Csiklóbegyertő**, *fn.* musculus erector clitoridis.
- Csiklómakktyú**, *fn.* praeputium clitoridis.
- Csipagyékszál**, *fn.* ligamentum iliolumbale (63–64).
- Csipagyékütér**, *fn.* arteria iliolumbalis.
- Csibél**, *fn.* intestinum ileum.
- Csipfonat**, *fn.* plexus iliacus.
- Csipfogó**, *fn.* forcipis species.
- Csiphurkaütér**, *fn.* art. iliocolica.
- Csipizom**, *fn.* musc. iliacus; külső ~: musculus iliacus externus.
- Csipizülés**, *fn.* articulatio coxae.
- Csipizület**, *fn.* articulatio coxae.
- Csipkeresztzál**, *fn.* ligamentum iliosacrum (65–66).
- Csiplagyékideg**, *fn.* nervus ilioingvinalis.
- Csiplib**, *fn.* ileitis; genyedékes ~: ileitis pustulosa.
- Csiplólya**, *fn.* fascia iliaca.
- Csiptáj**, *fn.* regio iliaca.
- Csipszába**, *fn.* coxalgia.
- Csomóvonal**, *fn.* series nodorum.
- Csontbél**, *fn.* diploe (67–68).

- Csontbujálkodás**, *fn.* hyperostosis.
Csontmetesz, *fn.* osteotomus.
Csonttanítmány, *fn.* osteologia.
Derítés, *fn.* clarificatio (85–86).
Dobsérv, *fn.* bubonocela (87–88).
Dudorszem, *fn.* oculus prominens (89–90).
Dugasz, *fn.* obturamentum, obturaculum, epistomium (...).
Dugfonat, *fn.* plexus obturatorius.
Dughártya, *fn.* membrana obturatoria.
Dugideg, *fn.* nervus obturatorius.
Dugizom, *fn.* musculus obturatorius.
Duglik, *fn.* foramen obturatorium.
Dugsérv, *fn.* hernia obturatoria.
Dugszálag, *fn.* ligamentum obturatorium.
Dugütér, *fn.* arteria obturatoria.
Durvány, *fn.* rudimentum (91–92).
Dühellenes, *mn.* antilyssus.
Düllob, *fn.* prostatitis.
Édénytanítmány, *fn.* angiologia (95–96).
Előbőr, *fn.* praeputium (melius makktjú v. fityma, előbőr enim significatpe lem illam, qua se opifices praecingere solent (105–106).
Emv, *fn.* chymus. (...) (109–110).
Emvkészítés, *fn.* chymificatio.
Epeközvezeték, *fn.* ductus choledochus (111–112).
Éptan, *fn.* hygaea, hygaeologia, diaetetica.
Erőcsüggedés, *fn.* asthenia (113–114).
Erőcsüggedési, *mn.* asthenicus.
Érömlég, *fn.* extravasatum.
Erőtűlság, *fn.* hypersthenia.
Esettehátlat, *fn.* analogia (115–116).
Farcsikdúc, *fn.* ganglion coccygeum (121–122).
Fecsmetesz, *fn.* syringotomus; hajlókutasú –: syrongotomus cum specillo flexili (123–124).
Fehel, *fn.* leucin (vox e graeco versa, composita e radice vocis *feh-ér*, et formativo alcaolideorum *el.*).
Fehérhossz, *fn.* linea alba.
Fehértarkás, *mn.* leucophlegmaticus; ~: temperamentum phlegmaticum (125–126).
Fejet, *fn.* emulsio. (... *mandolatej* ... *fejni*: mulgere fecerun *fejet*, ceu productum emulsionis).
Fejetel, *fn.* emulsin.
Fejgyám, *fn.* atlas.
Fekvély, *fn.* decubitus. (... *feküdni*: cumber, ... *fekély*: ulcus, ... *felfekvés* ...) (127–128).
Fekvélyüszök, *fn.* gangraena a decubitu.
Felajkfelítő, *fn.* levator labii superioris proprius.
Félbokratlanér, *fn.* vena sine pari, s. hemiazyga (bokor enim et par significat).
Fésüizom, *fn.* musc. pectineus (131–132).
Fodoraszály, *fn.* atropia mesenterica (133–134).
Folykörtudomány, *fn.* pathologia humoralis (137–138).
Forromány, *fn.* epiphysis (139–140).
Fölkar, *fn.* brachium (141–142).
Fülelítő, *fn.* m. attrahens auricuale (143–144).
Garatág, *fn.* ramus pharyngeus (153–154).
Garatemelő, *fn.* stylopharyngeus.
Garatgyik, *fn.* angina pharyngea, pharyngitis.
Garatinyiv, *fn.* arcus pharyngopalatinus.
Garatinyizom, *fn.* musc. pharyngopalatinus.
Gáz (lábikra), *fn.* sura (est radix vocis *gázolni*...) (155–156).
Górcső (nagyító üveg), *fn.* microscopium (159–160).
Gőg, *fn.* larynx; superbia (...).
Gőglob, *fn.* laryngitis.
Gőgsip, *fn.* trachea, arteria aspera; ~ tulajdon köntöse: membrana propria tracheae.
Gőgsipmetesz, *fn.* tracheotomus (161–162).
Gőgsipmetszés, *fn.* tracheotomia.
Gőgsipoly, *fn.* fistula laryngis.
Gőgszálag, *fn.* ligamentum laryngeum.
Gőgütér, *fn.* arteria laryngea.
Hallgacsó, *fn.* stethoskopus (dicitur etiam hangtömesz) (171–172).
Hangtömesz (hallgacsó), *fn.* stethoskopus (vox composita ex *hang*, tum verbi *tönni*: condensare, concentrare radice, denum instrumentorum formativo *esz*) (175–176).
Hányal, *fn.* emetina; (...) hány-al ... hány-ni (...).
Hasontehátlat, *fn.* (esetehátlat), analogia (179–180).
Hátdermenet, *fn.* opisthotonus (181–182).
Hátfeszítő, *fn.* musculus sacrolumbalis, belső ~: musculus longissimus dorsi; külső ~: musculus sacrolumbalis.
Hátsorv, *fn.* tabes dorsalis.
Hegjegy, *fn.* cicatrix.
Héjszemhegedes, *fn.* benosis symblepharon (183–184).
Hibapótlás, *fn.* compensatio (185–186).
Hollorrkarizom, *fn.* musculus coracobrachialis (191–192).
Hollorrnyujtvány, *fn.* processus coracoideus.
Hollorrszakizom, *fn.* musc. coracohyoideus.
Hólyagmetesz, *fn.* cystotomus; rejtett ~: cystotome caché.
Hörgmetesz, *fn.* bronchotomus (195–196).
Hudcsap, *fn.* catheter.
Hudcsólob, *fn.* urethritis.
Húdcsőmetesz, *fn.* urethrotomus (vox composita ex *hud*, et radice verbi *metszeni*, metélni: scindere, demum e formativo instrumentorum *esz*).
Húdcsőmetszés, *fn.* urethrotomia.
Hudcsőszor, (hudcső szora;) *fn.* isthmus urethrae.
Húdduzma, *fn.* allantois.
Hudhólyagiszam, *fn.* exocystis.
Hudhólyaglob, *fn.* cystitis.
Hudhólyagsipoly, *fn.* fistula vesicalis.
Hudinda, *fn.* urachus.
Hudsipoly, *fn.* fistula urinialis.
Hudsőktető (húdsietető), *fn.* musculus accelerator urinae.
Hudvezédsipfekély, *fn.* fistula ureterum.
Hudvezédlob, *fn.* ureteritis.
Húnyizom, *fn.* musculus orbicularis palpebrarum (197–198).
Húscsa, *fn.* caruncula; írnyeképu ~: caruncula myrtiformis (199–200).
Huscseplezsérv, *fn.* sarcoepiplocele.
Húsmind, *fn.* pancreas.
Húsmindnyomütér, *fn.* arteria pancreaticoduodenalis.

- Hüvelyiszam**, *fn.* coleoptosis, prolapsus vaginae.
- Idegrece**, *fn.* retina (posset etiam *reczeg* simpliciter appellari) (205–206).
- Idegtanítmány**, *fn.* neurologia.
- Ikínyárok**, *fn.* fossa sphenopalatina (207–208).
- Ikínydúc**, *fn.* ganglion sphenopalatinum.
- Ikínylik**, *fn.* foramen sphenopalatinum.
- Ikínyütér**, *fn.* arteria sphenopalatina.
- Iköböl**, *fn.* sinus sphenoidalis.
- Ikrés** (fölső szemgödörres) *fn.* fissura sphenoidalis.
- Ikszarv**, *fn.* cornu sphenoidale.
- Illakörv**, *fn.* peridroma.
- Illany**, *fn.* aroma.
- Imám**, *fn.* neutralismus, indifferentismus (est radix adverbii *im*-mel *ám*-mal dicitur etiam *közömb*).
- Ínygerely**, *fn.* lancea palatina (209–210).
- Ínylik**, *fn.* foramen palatinum.
- Ínynyujtvány**, *fn.* processus palatinus.
- Ínyszorító**, *fn.* musculus glossopalatinus s. constrictor isthmi faucium.
- Ínyütér**, *fn.* arteria palatina.
- Ínyvarrány**, *fn.* sutura palatina.
- Ínyvitorlaív**, *fn.* arcus veli palatini.
- Ínyvitorlalom**, *fn.* inflammatio veli palatini.
- Ir** (ír), *fn.* unguentum (...); szemgyógyító – unguentum ophthalmicum.
- Irhabuok**, *fn.* chorion; lombos ~: chorion frondosum; gombás ~: chorion fungosum; fehér ~: corium album.
- Izám**, *fn.* proptosis, prolapsus (...) (211–212).
- Ivrovás**, *fn.* arcus gradatus.
- Izporcz**, *fn.* cartilago articularis (215–216).
- Izszál**, *fn.* ligamentum articulare.
- Iztok**, *fn.* capsula articularis.
- Kacsided**, *fn.* nervus patheticus, (trochlearis, est ex radice verbi *kacs*-intani et *ideg* formatum. Dicitur etiam *sodrideg*) (221–222).
- Kajmacscsont**, *fn.* os unciforme (223–224).
- Kajmacsnyujtvány**, *fn.* processus unciformis.
- Karczág**, *fn.* rarnus styloideus (227–228).
- Karczcsecslík**, *fn.* foramen stylomastoideum.
- Karczcsecsütér**, *fn.* arteria stylomastoidea.
- Karczgaratizom**, *fn.* musculus stylopharyngeus.
- Karcz nyelvizom**, *fn.* musc. styloglossus.
- Karczszakizom**, *fn.* musculus stylohyoideus.
- Karczszakszál**, *fn.* ligamentum stylohyoideum.
- Karorsószál**, *fn.* ligamentum brachioradiale (229–230).
- Kedvény**, *fn.* animus (231–232).
- Kedvényállapot**, *fn.* (kedvényidegzet, kedvényhangulat), status animi (...).
- Kedvélymozgás** *fn.* (kedvélymozgalom) motus animi.
- Kedvényrázadalom**, *fn.* commotio, exagitatio animi.
- Kiszegély**, *fn.* ectropium; husanyos ~: ectropium sarcomatosum (245–246).
- Kórtanítmány**, *fn.* pathogenia (249–250).
- Kórgerj**, *fn.* miasma.
- Kórhajlam**, *fn.* diathesis.
- Kóroda**, *fn.* clinicum, (...) belorvosi ~: clinicum medicum; sebészi ~: clinicum chirurgicum; szemészi ~: clinicum oculisticum; szülési ~: clinicum obstetricium (...).
- Körpolcz**, *fn.* acme (dicitur etiam *körtető*).
- Körtető**, *fn.* acme (251–252).
- Kortyantó**, *fn.* constrictor pharyngis.
- Kökem**, *fn.* scirrhus (253–254).
- Kökemes**, *mn.* scirrhosus.
- Kötfekély**, *fn.* ulcus conjunctivae (257–258).
- Köthártya**, *fn.* conjunctiva oculi.
- Kötlob**, *fn.* conjunctivitis.
- Közepkéz**, *fn.* metacarpus (259–260).
- Középtor**, *fn.* mesothorax.
- Közös középpontú**, *mn.* concentricus.
- Külemény**, *fn.* habitus, aszkóros ~: h. phthisicus; gutás ~: h. apoplecticus; nyirkos ~: h. lymphaticus (263–264).
- Különszenv**, *fn.* allopathia.
- Különszenvenecz**, *fn.* allopatha.
- Lábtó**, *scala*; dobüregi ~: scala tympani; tornácz ~: scala vestibuli (...) (269–270).
- Lágyékgyűrő**, *fn.* annulus ingvinalis.
- Lágyékszál**, *fn.* ligamentum ingvinalis.
- Lágyéktáj**, *fn.* regio ingvinalis.
- Lágyéktógy**, *fn.* mamma ingvinalis.
- Lágyiny**, *fn.* palatum molle.
- Lágyinyemelintő**, *fn.* musculus levator palati mollis.
- Lágyinyfesztő**, *fn.* musculus tensor veli palatini.
- Lapas**, *fn.* spathula (vox formata e radice adjectivi *lapos*, et formativo instrumentorum *esz*, ob radice duritiem in *asz* transformato) (271–272).
- Lapcsont**, *fn.* scapula, omoplate; ~ alapja: basis scapulae; ~ haránt ütere: arteria transversa scapulae; ~ háti ütere: arteria dorsalis scapulae.
- Lapcsontszakizom**, *fn.* musculus omohyoideus.
- Lapcsontszegletemelintő**, *fn.* musculus levator anguli scapulae.
- Lapcsonttővis**, *fn.* spina scapulae.
- Lapszakizom**, *fn.* musculus omohyoideus.
- Látideg**, *fn.* nervus opticus, ~ek telepe: nervorum opticorum (273–274).
- Látszeglet**, *fn.* angulus visionis.
- Láttan**, *fn.* optica.
- Láttávol**, *fn.* distantia visionis.
- Légcsőlob**, *fn.* tracheitis (275–276).
- Légcsőmetesz**, *fn.* bronchotomus.
- Légcsőnátha**, *fn.* catarrhus bronchialis.
- Légcsőspífkély**, *fn.* fistula trachealis.
- Légcsőszózat**, *fn.* bronchophonia.
- Lékesz**, *fn.* trepanum (vox formata e radice verbi *lékel*, et formativo instrumentorum *esz*) (277–278).
- Lépütér**, *fn.* art. lienalis (281–282).
- Lépvisszér**, *fn.* vena lienalis.
- Lobüző** (lobellenes), *fn.* antiphlogisticus (283–284).
- Magzating**, *fn.* amnion (291–292).
- Makkbörtön**, *fn.* phymosis (277–278). (A lapszám itt megbícsaklik, 277 jön a 292 után.)

Makkörv, *fn.* paraphymosis.
Makkeperez, *fn.* paraphymosis.
Makkrejlés, *fn.* phymosis.
Makktakar, *fn.* balanorrhoea, blenorhoea balani.
Makktýú (fityma), *fn.* praeputium ... (makk + tyú).
Mederág, *fn.* ramus alveolaris (279–280).
Medercsatorna (medercső), *fn.* canalis alveolaris.
Medernyujtvány, *fn.* processus alveolaris.
Mederpártázat, *l fn.* imbus alveolaris.
Mederütér, *fn.* arteria alveolaris.
Méhiszam, *fn.* prolapsus uteri (281–282).
Mellhasikerszörny, *fn.* thoracogastrodidymus (283–284).
Mellszakizom, *fn.* musculus sternohyoideus.
Mérsékmény, *fn.* temperamentum; véres ~: sanguineum;
 epés ~: t. biliosum; epesáros ~: t. melancholicum; fehér-
 turhás ~: t. phlegmaticum (287–288).
Nyelvcsapmetesz, *fn.* kiotomus (309–310).
Nyelvgögfedűszálag, *fn.* lig. glossoepiglotticum.
Nyelvinyív, *fn.* arcus glossopalatinus.
Nyelvinyizom, *fn.* musculus glossopalatinus.
Nyelviszam, *fn.* glossoptosis, glossocele.
Nyelvoldalító, *fn.* m. styloglossus (dicitur etiam: karcznyelv-
 izom).
Nyelvütér, *fn.* art. lingualis.
Nyomveseszálag, *fn.* ligamentum duodenorenale (311–312).
Nyúzhártya, *fn.* tunica dartos (313–314).
Okfürkészet, *fn.* aetiologia (315–316).
Oldalom, *fn.* lysis (317–318).
Ondóvezér, *fn.* ductus s. vas deferens (... *ondó* ... *vez-et* ...
ér; ... *ondóvezető ér*: sperma ducens via) (319–320).
Ondözön, *fn.* pollutio (... *ondó* ... *özön* ...).
Orrhegyalító, *fn.* depressor septi mobilis (321–322).
Orsóütér, *fn.* arteria radialis.
Összenyílás, *fn.* anastomosis (329–330).
Paizsgaratizom, *fn.* musculus thyreopharyngeus (333–334).
Paizsgögfedűizmok, *fn.* musculi thyreoepiglottici.
Paizsgögfedűszálag, *fn.* ligamentum thyreoepiglotticum.
Paizsütér, *fn.* art. thyreoidea.
Pat, *fn.* spathum (...).
Pofgaratizom, *fn.* musculus buccopharyngeus (34–348).
Pofizom, *fn.* musculus buccinator.
Porczgaratizom, *fn.* musc. chondropharyngeus (349–350).
Porczgyurma, *fn.* massa cartilaginosa.
Porczika (temer, porcz), *fn.* phalanx.
Porczizület, *fn.* symphysis.
Porczizület, *fn.* synchondrosis.
Porczlap, *fn.* superficies cartilagine tecta.
Porczlob, *fn.* inflammatio cartilaginum.
Porcznyelvizom, *fn.* musc. chondroglossus.
Pödörlő, *fn.* hippocampus (351–352).
Rágág, *fn.* ramus massetericus (355–356).
Rágály, *fn.* contagium.
Rágfog, *fn.* dens molaris.
Rágideg, *fn.* nervus massetericus.
Rágizom, *fn.* musc. masseter.
Ragpont, *fn.* punctum adhaesionis.

Rászt, *fn.* hypochondrium (357–358).
Ritmérő, *fn.* manometrum, dasymetrum (363–364).
Röpcső, *fn.* (röpcsatorna), canalis pterygoideus (367–368).
Röpgaratizom, *fn.* musculus pterygopharyngeus.
Röphorpacs, *fn.* hamulus pterygoideus.
Röpinyütér, *fn.* pterygopalatina.
Röpzim, *fn.* musc. pterygoideus.
Röpnuytvány, *fn.* processus pterygoideus.
Rőteg, *fn.* roseola, rubeola.
Sarlónyujtvány, *fn.* processus falciformis (371–372).
Senyv, *fn.* cachexia, tabes (est radix verbi senyvedni...)
 (375–376).
Senyves, *mn.* cachecticus (377–378).
Sinleg, *fn.* cachexia (379–380).
Sodor, *fn.* trochlea.
Sugárnyujtványok, *fn.* processus ciliares (383–384).
Sugártányér, *fn.* orbiculus ciliaris.
Sugárüterek, *fn.* art. ciliares.
Szájszegletalító, *fn.* depressor anguli oris (388–389).
Szájszegletemelítő (szájszegletemelizma), *fn.* musculus
 levator anguli oris.
Szájszegletfelítő, *fn.* levator anguli oris.
Szakalító, *fn.* musculus sternohyoideus (389–390).
Szakcsont, *fn.* hyoideum.
Szakelítő, *fn.* m. genihoideus.
Szakfelítő, *fn.* m. mylohoideus.
Szakhátritó, *fn.* m. stylohoideus.
Szaknyelvizom, *fn.* musculus hyoglossus.
Szakoldalító, *fn.* m. omohyoideus.
Szálag (az emberi testben), *fn.* ligamentum. Csontközi ~:
 ligamentum interosseum (...).
Szálagtanitmány, *fn.* syndesmologia.
Szarucsap, *fn.* staphyloma cornea (393–394).
Szemfelítő, *fn.* musculus rectus superior s. attolens oculi
 (399–400).
Szemhéjmelintő, *fn.* musculus levator palpebrae.
Szemütér, *fn.* art. ophthalmica (303–304).
Szikladucz, *fn.* ganglion petrosum (407–408).
Szinhálal, *fn.* asphixia (409–410).
Szinvétel, *fn.* achromasia.
Szinvevő, *fn.* achromaticus.
Szívárványkifor, ectropium iridis (411–412).
Szívárványlob, *fn.* iritis (...).
Szor, *fn.* isthmus (413–414).
Tengélet (táplálódzás), *fn.* vita vegetativa (...) (427–428).
Tengfölség, *fn.* hypertrophia (429–430).
Térdaly, *fn.* poples, fossa poplitea.
Térdalyizom, *fn.* musc. popliteus.
Tövislik, *fn.* foramen spinosum (441–442).
Tövisnyujtvány, *fn.* processus spinosus.
Tövisütér, *fn.* arteria spinosa.
Túnág, *fn.* ramus saphenus (443–444).
Tűnér, *fn.* vena saphena.
Tűnfonatok, *fn.* plexus sapheni.
Türem, *fn.* volvulus.
Ugra (ugracson, szökcsont), *fn.* talus, astragalus (449–450).

Utóorvoslás, *fn.* cura posthuma (451–452).
Úlbarlangizom, *fn.* musculus ischiocavernosus (453–454).
Úlbevágány, *fn.* incisura ischiadica.
Úlfonat, *fn.* plexus ischiadicus.
Vágfogak (metszfogak), *fn.* dentes incisivi (...) (459–460).
Vállcsúchollorszálag, *fn.* ligamentum acromioclaviculare (461–462).
Vástfonat, *fn.* plexus pampiniformis (463–464).
Vércsomb, *fn.* grumus sangvinis (467–468).
Verőczer, *fn.* vena portae (469–470).
Vezércsiv, *fn.* gorgeret (471–472).
Visszdag, *fn.* varix; üttagos ~: varix aneurismaticus (473–474).
Visszdagsérv, varicocele.

EGYÉB SZAVAK Néhány kifejezés esetében se a magyar szóból, se a szótárban szereplő latin megfelelőből nem sikerült kitalálni, minek a megnevezésére születhetett (a Bugát-féle latin szó alapján a keresés a mai szótárakban nem hozott eredményt). Az érdeklőség kedvéért ezeket is közlöm.

?**Alnő**, *fn.* croton; hasár ~: croton tiglium (9–10).
 ?**Ergecső**, *fn.* tubus evelutionarius (113–114).
 ?**Gömbkusztora**, *fn.* species cultri chirurgici (161–162).
 ?**Nyomizga**, *fn.* rhabarbara, rheum (311–312).

?**Sziklakürtcsapizom**, *fn.* musc. petrosalpingostaphylinus (407–408).

?**Tapal**, *fn.* nadir (...tapodásnak ... alja...) (423–424).

ÖSSZEZÉS A *Természettudományi szóhalmaz* orvosi nyelvi magyarításai is nagyfokú találékonyságról, a magyar nyelvvel szembeni érzékenységről, az anyanyelv szeretetéről tanúskodnak. S ha mai szemmel nézve a felsorolt szavak közül jó néhány merésznek vagy akár megmosolyogtatónak is tűnik, a szándék: az orvostudomány magyar nyelven való művelése, a magyar nyelvi kifejezések kigondolása és elterjesztése mindenképpen tiszteletre méltó vállalkozás, és a reformkori szaknyelvújítás jelképéül szolgálhat.

IRODALOM

- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
 Balogh Judit 2014. Bugát Pál orvosi szavai. *Magyar Orvosi Nyelv* 14/1: 9–12.
 Bősze Péter – Kapronczay Katalin 2013. Bugát Pál munkássága. *Magyar Orvosi Nyelv* 13/2: 104–123.
 Brencsán János 1983. *Új orvosi szótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
 Brencsán János 2006. *Orvosi szótár.* Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest
 Szily Kálmán: *A magyar nyelvújítás szótára.* Hornyánszky Viktor kiadása, Budapest, 1902. Második rész 1908.
<http://dictzone.com/latin-magyar-szotar/mesenterium+commune>. (2014. júl. 15.)